

FARKLI NÜSHALAR IŞIĞINDA AHMED-İ BÎCÂN'IN MANZUM CEVÂHİR-NÂMESİ'NİN TENKİTLİ METNİ

Serdal KARA*

Öz

15. yüzyıl Türk âlim ve mutasavvıflarından olan Ahmed-i Bîcân'ın cevherlerin tesir ve işlevlerini konu edinen ve daha önce bulunmuş olan üç farklı nüsha ile bizim bulduğumuz yeni iki nüshada farklı şekillerde adlandırılmış manzum eseri, cevherlerin sağlık üzerindeki etkileri ile ilgili dönem anlayışını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan ve toplam kırk bir beyitten oluşan eserin ilk altı beyti giriş bölümünü oluştururken, daha sonra gelen otuz iki beyitte asıl konunun anlatıldığı bölüme yer verilmektedir. Bu bölüm sonrası gelen son üç beyitle de eser sonlandırılmaktadır.

Ahmed-i Bîcân'ın söz konusu eserinin tespit edilen nüshalarının tamamı harekesizdir. Telif ya da istinsah tarihi yer almayan bu nüshalardaki yanlış ve eksik ifadeler ile nüsha farklılıkları dipnotlarda gösterilmiş olup çalışmada Ahmed-i Bîcân gibi önemli bir şahsiyetin bilinen tek manzum eserinin tenkitli metinle tam ve doğru bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmamız “Giriş, Metin ve Sonuç” bölümlerinden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde Ahmed-i Bîcân ve manzum eseri hakkında genel bilgiler verildikten sonra bu eser üzerine yapılmış çalışmalardan söz edilmektedir. Daha sonra eserin nüshaları tanıtılarak bu nüshalar hakkında bilgi verilmektedir. Nüsha tanıtımı yapılırken her nüshanın Eski Anadolu Türkçesinden ayrılan ya da diğer nüshalardan farklı olan belirli bazı dil özellikleri üzerinde de durulmaktadır. Metin kuruluşunda izlenen yöntemlerin anlatıldığı “Giriş” bölümü sonrası eserin çeviri yazısının yapıldığı “Metin” bölümü gelmektedir. Çalışma elde edilen bulguların değerlendirildiği “Sonuç” bölümü ile tamamlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eski Anadolu Türkçesi, Ahmed-i Bîcân, cevherler, metin tenkidi.

THE CRITICAL TEXT OF AHMED-İ BÎCÂN'S VERSIFIED CEVÂHİR-NÂME IN THE LIGHT OF DIFFERENT COPIES

Abstract

In the fifteenth century the Turkish scholar and mystic Ahmed-i Bîcân composed a versified work that has as its theme the effects and functions of gems. This work, which is given different names in three different copies that had previously been found and in new two copies that we have found ourselves, is of interest insofar as it reflects the period's understanding of the effects of gems on health. The work is written in the Mesnevi poetic style and is made up of forty one distichs. The first six distichs form the introductory section where the following thirty two distichs belong to the section that narrates the topic. The last three distichs complete the work.

All of the copies of Ahmed-i Bîcân's work that have been found so far are without diacritical marks. Mistakes and omissions in the different copies

* Yrd. Doç. Dr.; Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serdalkaraa@hotmail.com.

which do not give the dates of the composition of the original work or of its copying are indicated in the footnotes. The aim of this study is to produce a complete and correct edition of the text, which is Ahmed-i Bîcân's only known poetic work.

This study is composed of three sections: "Introduction", "Text" and "Conclusion". The "Introduction" provides general information about Ahmed-i Bîcân and his versified work and then discusses the studies that have been made about this work so far. Afterwards the copies of the work are introduced and information is given about these copies. When the copies are being introduced emphasis is put on some specific linguistic peculiarities that distinguish each copy from Old Anatolian Turkish or from the other copies. Then follows a description of the methods that have been applied in the establishment of text. The "Text" section contains the translation of the text. The study is completed with a "Conclusion" in which the findings are evaluated.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Ahmed-i Bîcân, gems, critical edition.

1. Giriş

Çalışmamıza konu olan eser; 15. yüzyılda yaşamış Ahmed-i Bîcân tarafından kaleme alınan, mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün kalıbıyla yazılan bir eserdir. Toplam kırk bir beyitten oluşan eserin ilk altı beyti giriş bölümünü oluştururken, daha sonra gelen otuz iki beyitte asıl konu işlenmektedir. Asıl konunun işlendiği bu bölümde sırasıyla “zer, yâķût, elmâs, zümüröd, pîrûze, mercân, ‘aķîķ-i Yemâni, kehrübâ, lâjüverd, seng-i ķudret, yeşm” başlıkları altında cevherlerin faydaları anlatılmaktadır. Ancak her başlıkta yer alan beyit sayıları aynı değildir. Mesela; “Ĥâşiyet-i Zer, Ĥâşiyet-i Yâķût, Ĥâşiyet-i Zümüröd, Ĥâşiyet-i Kehrübâ, Ĥâşiyet-i Seng-i Ķudret, Ĥâşiyet-i ‘Aķîķ-i Yemâni” üçer beyitten oluşurken “Ĥâşiyet-i Elmâs, Ĥâşiyet-i Lâjüverd” dörder beyitten oluşmaktadır. “Ĥâşiyet-i Pîrûze, Ĥâşiyet-i Mercân, Ĥâşiyet-i Yeşm” başlıkları altında ise ikişer beyit yer almaktadır. Yalnız Ayasofya nüshasında diğer dört nüshadan farklı olarak “Ĥâşiyet-i Zümüröd” dört beyitten oluşurken, “Ĥâşiyet-i Elmâs” üç beyitten oluşmaktadır. Bunun sebebi ise diğer dört nüshada “Ĥâşiyet-i Elmâs” başlığı altında yer alan son beyit (Götüren kişi mehâbetlü ola / Ĥalk içinde hem sa‘âdetlü ola) “Ĥâşiyet-i Zümüröd” başlığı altında yer almasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında Mısır nüshasında “Ĥâşiyet-i ‘Aķîķ-i Yemâni” üç beyitten oluşurken diğer dört nüshada iki beyitten oluşmaktadır. Bunun sebebi de “Şuda geçerken eyâ tab‘-ı selîm / Ĥıfz êde ġarķ olmadan Rabb-ı Raĥîm” beytinin sadece Mısır nüshasında bulunup diğer nüshalarda bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca “Ĥâşiyet-i Yeşm” ile ilgili iki

beyit de sadece Mısır nüshasında bulunmaktadır. Asıl konunun işlendiği bu bölüm sonrası gelen son üç beyitte adı verilmeyen bir kişiye dua edilmekte ve yazar adı da belirtilmeyen bir kitaptan yararlanıldığından bahsedilmektedir.

Tespit ettiğimiz beş nüshada da eserin gerek telif gerekse de istinsah tarihi hakkında herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Yalnız eserin giriş bölümünün son beyti olan altıncı beyitte şair kendi adını zikretmektedir: “Ahmed-i Bîcân ağzından kelâm / Ol Süleymân nebîden ve’s-selâm”.

15. yüzyıl âlim, mutasavvıf, mütercim ve nasirlerinden olan Ahmed-i Bîcân, Yazıcı Salih’in oğlu “Muhammediyye” adlı eseriyle tanınan Yazıcızâde Mehmed’in küçük kardeşidir (Çelebioğlu, 1989, s. 49). Bedeninin küçüklüğünden dolayı Bîcan lakabıyla anılan (Bursalı Mehmed Tâhir, 1972, s. 32) Ahmed-i Bîcân’ın Gelibolu’da doğduğu, H. 870 (M. 1466) tarihinde veya bunu takip eden yıllarda vefat ettiği tahmin edilmektedir (Çelebioğlu, 1989, s. 50). Eserlerinden Arapça ve Farsçayı da gayet iyi bildiği anlaşılan, teliften ziyade tercüme ve derleme yoluyla daha çok mensur eserler yazan Ahmed-i Bîcân’ın başlıca eserleri; Envârü’l-Âşıkîn, Acâibü’l-Mahlûkât, Dürr-i Mekkûn, Kitâbü’l-Müntehâ ale’l-Fusûs, Şemsiyye ile bilinen tek manzum eseri olan Cevâhir-nâme’dir (Çelebioğlu, 1989, s. 50-51). Diğer tasavvuf veya tekke edebiyatı şair ve yazarlarında görüldüğü gibi sanat gayesi gütmeyen, sade ve akıcı bir dille eserlerini yazan (Çelebioğlu, 1989, s. 51) Ahmed-i Bîcân’ın Cevâhir-nâme’si üzerine tespit edebildiğimiz iki önemli çalışma yapılmıştır. Ayasofya nüshasına dayalı olarak çeviri yazısı yapılan bu çalışmalardan ilki Fatma Sabiha Kutlar tarafından yazılan “Ahmed-i Bîcân’ın Manzum Cevâhir-nâme’si” (2002, s. 59-68) adlı çalışmadır. Bir diğeri ise kaynakçasında Millî Kütüphane nüshasına yer vermesine rağmen, yine de çeviri yazıda tek nüshayı (Ayasofya nüshasını) kullanan Remzi Demir ile Mutlu Kılıç tarafından yazılan “Cevâhîr-nâmeler ve Osmanlılar Dönemi’nde Yazılmış İki Cevâhîr-nâme”(2003, s. 42-45) adlı çalışma gelmektedir. Fatma Sabiha Kutlar “Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme” adlı çalışmasında yine Ahmed-i Bîcân’ın Cevâhir-nâme’sine kısaca değinmekte, Millî Kütüphane ve Ayasofya nüshalarının yanı sıra Almanya nüshasının da katalog bilgilerini vermektedir (2005, s. 48-49).

Tek nüshaya göre çeviri yazısı yapılan bu iki makaleden farklı olarak çalışmamızda Ahmed-i Bîcân’ın bu manzum eserinin en iyi ve en sağlam şekilde müellif nüshasına yakın metnini ortaya koyabilmek için daha önce tespit edilmiş olan Ayasofya, Millî Kütüphane ve

Almanya nüshalarının yanı sıra bizim tespit ettiğimiz Mısır ve Erzurum nüshaları da kullanılarak eserin tenkitli metni oluşturulmaya çalışıldı. Bu sayede nüshalar arasındaki farklar da ortaya konularak ve daha önce yapılmış çalışmalarda yer almayan beyitler de eklenerek eserin tam ve eksiksiz metninin beş nüshaya göre çeviri yazısı yapılmaya çalışıldı.

1.1. Eserin Nüshaları

1) Mıs Nüshası

Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu (Mecamî Türkî 39)

Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe yazmalar koleksiyonunda Mecamî Türkî 39 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 160 x 250 mm ölçüsünde olup 224b-225a sayfaları arasında yer almaktadır. Harekesiz talik hattıyla yazılmış olan nüshada toplam 40 beyit bulunmaktadır. Telif ya da istinsah tarihi belirtilmeyen nüshada eser adı metnin hemen başında “Cevâhir-nâme” olarak verilmektedir. Konu başlıklarının gösterilmediği nüshanın dikkat çeken özelliklerinin başında diğer dört nüshada yer almayan, metnin 26, 37 ve 38. beyitlerinin sadece bu nüshada bulunması gelmektedir. Ancak diğer dört nüshada yer alan 5. beyit bu nüshada eksiktir. Nüsha bu özelliklerinin yanı sıra bazı ifade farklılıkları ile diğer dört nüshadan ayrılmaktadır. Bunların başında mısra içindeki kelimelerin diziminde bazı kelimelerin yer değiştirmesi şeklinde görülmektedir. Mesela diğer dört nüshada “Ya‘nî nâzil olsa gökden bir belâ” şeklinde yer alan mısra Mısır nüshasında “Ya‘nî gökden nâzil olsa bir belâ (Mıs 224b/17)” şeklindedir. Bunun yanı sıra “Bir kişi pîrûze götürse müdâm” mısrası “Pîrûze götürse bir kişi müdâm (Mıs 224b/19)” şeklinde aruz hatasına da neden olacak şekilde yer almaktadır. Mısra içi kelime dizimi farklılıklarının yanı sıra diğer dört nüshadan ayrılan belirgin ifade farklılıklarını ise şu şekilde örneklendirebiliriz. Mesela Mısır nüshasında “Tâ ki çoğum dërse râḥaṭ büyını (Mıs 225a/27)” şeklinde yer alan mısra diğer nüshalarda “Tâ ki görem dërse râḥaṭ rüyını” şeklindedir. Yalnız Ayasofya nüshasında “Tâ ki” yerine “Tâ kim” yazılarak aruz hatası yapılmıştır. Bunun dışında “Barmağından şalmasun hem-ber demi (Mıs 225a/31) şeklinde yer alan mısra diğer nüshalarda “Barmağından şalmasun ol âdemî” şeklindedir. Yalnız bu mısradaki Ayasofya nüshasında “Barmağından” kelimesi “Parmağından” şeklinde ötümsüz kullanılmıştır. “Taş olursa çatlaya ey cân-fezâ (Mıs 224b/17)” mısrasının ise diğer dört nüshada “Ol zümürüd çatlaya ey cân-fezâ” şeklinde yer aldığı görülmektedir. Almanya nüshasında yer almayan ancak

diğer üç nüshada “Gönli maqşūdını hâzır bulmasa” şeklinde yer alan mısra ise “Gönli maqşūdına rāhat bulmasa (Mıs 225a/30)” şeklinde yer almaktadır. Ayrıca sadece Mısır, Ayasofya ve Ankara Millî Kütüphane nüshalarında yer alan eserin son üç beytinde de bazı ifade farklılıkları görülmektedir. Mesela, “Bunları buldum kitâbında yazar” mısrası “Bunları buldum kitâbında yâdigâr (Mıs 225a/38)” şeklinde vezin dışı kullanılmıştır. “Lîk hayr-ile du‘â ancak hemân” mısrası ise “Bir du‘â-yı hayrdur maqşud hemân (Mıs 225a/39)” şeklinde yer almaktadır. Ayrıca metnin son beyti olan “Devletün dâ‘im ola ‘ömrün dirâz / İki ‘âlemde olasin ser-firâz” beytinin “Devletünüz dâ‘im ola ‘ömrünüz dirâz / İki ‘âlemde olasız ser-firâz (Mıs 225a/40)” şeklinde yer almasıyla birinci mısranın vezin dışı kullanılmasına sebep olmaktadır. Bunun dışında sadece Mısır nüshasında yer alan metnin 38. beytinin ilk mısrası da vezin dışı kullanılmıştır: “Kim götürmesine anuñ talib olur / Dâ‘imâ a‘dâsına gâlib olur (Mıs 225a/37)”. Ayrıca “Şu bulunmaz yerde anı ağzuña şal (Mıs 224b/11)” mısrasında da vezin dışı kullanım görülmektedir. Mısır nüshası her ne kadar bu tür kullanımları ile diğer nüshalardan farklılık gösterse de Ayasofya nüshasının bazı beyit sıralamalarında diğer nüshalardan ayrıldığı noktalarda Mısır nüshası diğer üç nüsha ile ortak sıralamaya sahiptir.

Vezin gereği bir kelimedede ünlü türemesi görülen Mısır nüshasında (Yeşim Mıs 225a/36) ek ünlülerinin çok fazla gösterilmediği, ancak ünlüsü gösterilen eklerin ise Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıdığı görülmektedir. Nüshanın dikkat çeken dil özelliklerinden biri de ötümsüz ünsüz ile başlayan bir ek almasına rağmen bir fiilin son sesinin ötümlü hâlde kullanılmasıdır: yudsa (Mıs 224b/13). Bu durum ile ilgili olarak Talat Tekin tek heceli kelimelerdeki son ses ötümsüz patlayıcı ünsüzünün ötümlüleşmesinin birincil uzun ünlüden kaynaklandığını ve aslında bunun bir ünlü-ünsüz benzeşmesinden başka bir şey olmadığını bildirmektedir. Açıklamasının devamında yalın halde bulunan bir kelimenin son sesindeki ünsüz ötümlüleşmesinin Azerî Türk lehçesinde gerçekleştiğini, ancak diğer Oğuz grubu lehçelerinde çekim sırasında iki ünlü arasında kalınca ortaya çıktığını belirtmektedir (Tekin, 1995, s. 128-129). Muharrem Ergin ise konu ile ilgili olarak Batı Türkçesinde kelime ya da hece sonunda “d” sesinin olmadığını, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde bazı kelime ve hece sonlarında görülen “d” sesinin bir imla meselesi olduğunu dile getirmektedir (Ergin, 2012, s. 62).

2) Al Nüshası

So 219 Universitäts- Und Landesbibliothek Bonn Abteilung Handschriften Und Rara (VOHD 37, 1: Nr. 378)

Bonn Üniversitesi kütüphanesinin el yazmaları bölümünde VOHD 37, 1: Nr. 378 numarasıyla yer alan (Huschens, 2000, s. 46) ve harekesiz nesih hattıyla yazılan nüsha, 92b-93a sayfaları arasında bulunmaktadır. Telif ya da istinsah tarihi belirtilmeyen nüshada toplam 34 beyit bulunmaktadır. Ankara Millî Kütüphane, Mısır ve Ayasofya nüshalarında yer alan son üç beyit Erzurum nüshasında olduğu gibi bu nüshada da bulunmamaktadır. Ayrıca diğer dört nüshada yer alan eserin 31. beyti ile sadece Mısır nüshasında yer alan 26, 37 ve 38. beyitleri de bu nüshada eksiktir. Eser adı metnin hemen başında “Hâzâ Kitâb-ı Havâşş-ı Cevâhir” olarak verilmekte ve konu başlıkları gösterilmektedir.

Üslup açısından genel anlamda Ankara Millî Kütüphanesi ile Ayasofya nüshalarına yakın olan nüsha “Hâşiyet-i Kehrübâ” başlığı ve bunun altında yer alan ilk beytiyle Erzurum nüshasına yaklaşmaktadır.

İncelediğimiz bu nüshada kelime eksikliğinden kaynaklanan bir mısradaki vezin bozukluğu görülmektedir: “Şu bulunmaz yerde ağzuña şal (Al 92b/12).” Bunun yanı sıra nüshanın bazı mısralarında da zihaf yapılmaktadır: “Zirâ her ne yere uğrarsa deler (Al 92b/15), Götüre tâ kim gide her teşvîşi (Al 93a/33).” Ayrıca bazı kelimelerde ise yazım yanlışı görülmektedir: kudretine > kudretinine (Al 93a/21), düzdürüp > dürdüzüp (Al 93a/30), dişe > dise (Al 93a/25). Bunun dışında Aḥmed-i Bîcân’ın Aḥmed-i Bîçân şeklinde yazıldığı ve bir mısradaki aynı kelimenin tekrarlandığı tespit edilmektedir: Hübâr geysel (geysel) dahı merğübdür (Al 92b/2).

Harekesiz nesih hattıyla yazılan nüshada bazı kelimelerin harekeli yazıldığı görülmektedir: deva (Al 92b/5), berd (Al 92b/11), deler (Al 92b/15), yere (Al 92b/15), murâd (Al 92b/19), Korku (Al 93a/20), yok (Al 93a/20). Bunların yanı sıra “kehrübâ (Al 93a/26)” kelimesine konan harekeler kelimenin yanlış okunmasına neden olabilecek şekilde konurken, “derde” kelimesi ise “dürde (Al 92b/5)” okunacak şekilde harekelendirilmiştir.

Nüshada dikkat çeken özelliklerden biri de bazı eklerin Eski Anadolu Türkçesi genel dil özellikleri dışında kullanılmasıdır. Bunların başında ilgi hal eki gelmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü ile kullanılan ilgi hâl ekinin (Gülsevin, 2007, s. 25; Timurtaş, 2005,

s. 85) 15. yüzyıla ait iki metinde dudak uyumuna uygun olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir (Gökçe, 2009, s. 1002). İncelediğimiz Al nüshasında da ilgi hâl ekinin bir örnekte dudak uyumuna uygun olarak düz ünlü ile kullanıldığı görülmektedir: elması (Al 92b/13). Bunun dışında Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlü olarak kullanılan 3. tekil şahıs iyelik ekinin (Gülsevin, 2007, s. 12-13; Timurtaş, 2005, s. 81-82) incelediğimiz bu nüshada bir örnekte yuvarlak ünlü ile kullanıldığı (gönlü Al 92b/7), ancak ekin düz ünlülü örneğinin de bulunduğu görülmektedir: ‘ömrin (Al 92b/14). Dikkat çeken bu iki ek dışında genel olarak Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösteren Almanya nüshası “Ḥāşiyet-i Kehrübā” başlığı ve bu başlığa göre (vezne uygun olarak) kafiyesi oluşturulan ilk beyti ile Erzurum nüshasına yaklaşırken, Millî Kütüphane ve Ayasofya nüshalarının bazı ifade farklılıkları ile Erzurum nüshasından ayrıldığı beyitlerde Millî Kütüphane ve Ayasofya nüshalarına yaklaşmaktadır. Bununla birlikte Ayasofya nüshasının bazı beyit sıralamalarında diğer nüshalardan farklılık gösterdiği yerlerde Almanya nüshasının Millî Kütüphane, Mısır ve Erzurum nüshalarıyla aynı beyit sıralamasına sahip olduğu görülmektedir.

3) A Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya (No: 3452/3) / Ankara Millî Kütüphane Mikروفilm Arşivi (No: Mf1994 A 643)

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3452/3 kayıt numarasıyla yer alan nüshanın mikروفilm Ankara Millî Kütüphane mikروفilm arşivinde Mf1994 A 643 yer numarasıyla kayıtlıdır. 205 x 160 mm ölçüsünde olan nüsha 72b-74a sayfaları arasında yer almaktadır. Harekesiz nesih hattıyla yazılmış olan nüshada toplam 37 beyit bulunmaktadır. Eser adı metnin hemen başında “Ḥāzā Cevâhir-nâme” şeklinde verilmiştir. Tespit ettiğimiz diğer dört nüshada yer alan ikinci beyit bu nüshada bulunmamaktadır. Ayrıca üslup açısından Millî Kütüphane ve Almanya nüshalarına yakın olmasına rağmen diğer dört nüshada yer alan bazı beyit sıralamasının bu nüshada farklı olduğu görülmektedir. Ayasofya nüshasında “Ḥāşiyet-i Zümürred” başlığının son beyti olarak yer alan “Götüren kişi meḥâbetlü ola / Ḥalk içinde hem sa’âdetlü ola (A 73a/18)” beyti diğer dört nüshada “Ḥāşiyet-i Elmās” başlığının son beyti olarak yer almaktadır. Bunun dışında Ayasofya nüshasında “Ḥāşiyet-i ‘Aḳîḳ-i Yemenî” başlığı ve buna bağlı beyitler “Ḥāşiyet-i Mercân” başlığından önce gelirken, diğer dört nüshada “Ḥāşiyet-i Mercân” ile ilgili beyitler “Ḥāşiyet-i ‘Aḳîḳ-i Yemenî” ile ilgili beyitlerden önce

gelmektedir. Ayrıca Ayasofya nüshasının yanı sıra sadece Mısır ve Ankara Millî Kütüphane nüshalarında yer alan eserin son üç beytinin son iki beyit sıralamasında da Ayasofya nüshası bu iki nüshadan farklılık göstermektedir.

Ayasofya nüshasının bazı mısralarında kelime veya eklerin yanlış ya da eksik kullanımı nedeniyle yer yer vezin bozuklukları görülmektedir. Bunları şu şekilde örneklendirebiliriz: “Doğmaya ol şuya eger ‘âlem buya (A 72b/10), Şu bulunmaz yerde ağzuña şal (A 72b/11), “Kim götürse zümürüd taşını (A 73a/15), “Rāyiha kıomaz ağzında bil ey püser (A 73a/22), “Şuya kıoyup içsün şuyını (A 73b/26), Dāfi‘-i nāfi‘dür ol her bār (A 73b/25.)” Ayrıca müstensih hatasından dolayı bazı mısralarda zihaf yapılmaktadır: “Şiddet birle olsa şal anı şuya (A 72b/10), Tā kim görem dërse rāhat rüyını (A 73b/26), İki taş şaklar yuvada kıarlanğuç (A 73b/32).” Bunların yanı sıra nüshada bazı kelimelerin ise yanlış yazıldığı görülmektedir: dā’imā > dā’imā (A 73b/24), haşlet > haşlet (A 73b/24). Bu örneklerin dışında “raħne” kelimesinin ise “raħta” (A 72b/8) şeklinde yazıldığı tespit edilmektedir.

Bir kelime dışında (kıudretine A 73a/20) harekesiz yazılan nüshada ek ünlüleri genellikle gösterilmemektedir. Gösterilen ek ünlüleri de Eski Anadolu Türkçesi genel dil özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak bu nüshada dikkat çeken özelliklerden biri, diğerk üç nüshada “kıorķu, kıonmaya ve barmaķ” şeklinde yer alan kelimelerin “kıorķu (A 73a/19) doğmaya(A 72b/10) ve parmağından (A 73b/30)” şeklinde yer almasıdır.

Nüsha Erzurum ve Almanya nüshalarında bulunmayan son üç beyti ihtiva etmesi yönüyle bu iki nüshaya göre daha eksiksiz bir nüsha olsa da, metnin ikinci beytiyle sadece Mısır nüshasında bulunan 26, 37 ve 38. beyitlerinin bulunmaması yönüyle eksik bir nüshadır. Ayrıca nüshada gerek bazı beyit sıralamalarının diğerk nüshalarla uyuşmaması gerekse de bazı mısralarda diğerk nüshalarda görülmeyen vezin bozuklukları ve aruz hatalarının görülmesi de dikkat çekmektedir.

4) E Nüshası

Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (No: 35/ASL)

Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu 35/ASL numarasında kayıtlı bulunan eser 47a-47b sayfalarında yer almaktadır. Harekesiz nesih hattıyla yazılan nüshada metnin son üç beyit ile sadece Mısır nüshasında bulunan 26, 37 ve 38. beyitleri

eksik olup toplam 35 beyitten oluşmaktadır. Eser adı ile konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup eser adı “Havâşş-ı Cevâhir-nâme” olarak verilmektedir.

Erzurum nüshası bazı ifade farklılıkları ile diğer dört nüshadan ayrılmaktadır. Örneğin Mısır nüshasında bulunmayan ancak Erzurum nüshasında “Kudretiyile her birinden ol Hudâ / Niçe hâşiyet kômış derde devâ (E 47a/5)” şeklinde yer alan beytin ilk mısrası Ayasofya, Almanya ve Millî Kütüphane nüshalarında “Kudretinden her birinde ol Hudâ (Al 92b/5, M 25b/5, A 72b/4)” şeklindedir. Bunun dışında “Sözden dürrile taldursañ kulağ / Yetmeye ol raḥne dër bi'l-ittifâk (E 47a/9)” beyti Mısır nüshasında “Sûzen-i zerle ki deldürsen kulağ / Bitmeye ol raḥne dër bi'l-ittifâk (Mıs 224b/8)” şeklindeyken, Almanya nüshasında “Sûzen-i zer birle deldürsen kulağ / Bitmeye ol raḥne dër bi'l-ittifâk (Al 92b/9)” şeklindedir. “raḥne” kelimesinin yanlış yazımı hariç Millî Kütüphane ve Ayasofya nüshalarında da beyit aynı şekilde yer almaktadır: “Sûzen-i zer birle deldürsen kulağ / Bitmeye ol raḥta dër bi'l-ittifâk (A 72b/8)”, “Sûzen-i zer birle deldürsen kulağ / Bitmeye ol raḥne dër bi'l-ittifâk (M 25b/9)”. Ayrıca Erzurum nüshasında “Kim götürürse ‘aḳîki şöyle kim / Kibri terk êde ola nefsi-i ḥalîm (E 47b/24)” beytinin ilk mısrası Mısır, Almanya ve Ayasofya nüshalarında “Her ki götürse ‘aḳîki şöyle kim (Mıs 224b/23, Al 93a/24, A 73a/21)” şeklindedir. Millî Kütüphane nüshasında da aynı şekilde yazılan beyitte “Her ki” yerine “Her kim (M 26b/24)” yazılarak aruz hatası yapılmıştır. Yine Erzurum nüshasında yer alan “Biri aḥmerdür ki zaḥmetlü kişi / Götürürse gider anuñ teşvîşi (E 47b/34)” beytinin ikinci mısrası Ayasofya nüshasında “Götüre tâ kim gide teşvîşi (A 73b/33)” şeklindedir. Millî Kütüphane nüshasında yer alan “hep” kelimesi ile Almanya nüshasında yer alan “her” kelimesi dışında ikinci mısra Ayasofya nüshası ile aynı şekilde yazılmıştır: “Götüre tâ kim gide hep teşvîşi (M 26b/34)”, “Götüre tâ kim gide her teşvîşi (Al 93a/33)”. Mısır nüshasında ise bu ikinci mısra “Götüre tâ gide anuñ teşvîşi (Mıs 225a/34)” şeklinde yer almıştır.

Bu beyitler dışında Erzurum nüshasında “Hâşiyet-i Kehribâ” başlığı altında yer alan ve kafiyesi de bu başlığa göre oluşturulan metnin 27. beyti vezne uygun olarak Almanya nüshası ile aynı ifadeye sahipken, Ayasofya ve Millî Kütüphane nüshalarında “kehrîbâr” kelimesine dayalı olarak beytin kafiyesi oluşturulmakta ve vezin dışı kullanılmaktadır. Mısır nüshası ise Erzurum ve Almanya nüshası ile aynı kafiyeye dayalı olarak vezne uygun şekilde

yazılmıştır. Ancak bu nüshada beytin ikinci mısrasının Erzurum ve Almanya nüshalarından biraz daha farklı olduğu görülmektedir.

Erzurum nüshasında vezin dışı kullanımlar da görülmektedir. Mesela; “Ḥaffaḳān yereḳāna ey nūr-ı sirāc / Hem verem derdine andandur ‘ ilāc (E 47b/28)” beytinin ilk mısrasında olduğu gibi. Bunun dışında “Biri aḥmerdür ki zaḥmetlü kişi / Götürürse gider anuḡ teşvīşi (E 47b/34)” beytinin ikinci mısrasında ise zihaf görülmektedir.

Erzurum nüshasında dikkat çeken özelliklerden biri de 2. Tekil şahıs iyelik eki ile 3. Tekil şahıs emir ekinin birer örnekte Eski Anadolu Türkçesi genel dil özellikleri dışında düz ünlü olarak kullanılmasıdır: aḡzıḡa (E 47a/12), içsin (E 47b/27). Bu eklerden 2. Tekil şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü bilindiği üzere Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü ile kullanılırken (Gülsevin, 2007, s. 12-13; Timurtaş, 2005, s. 81) 16. yüzyılda düzensizlik, 17. yüzyılda geçiş safhasında bulunmaktadır (Kartallıoğlu, 2011, s. 453-456). 3. tekil şahıs emir eki ise Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü ile kullanılırken (Gülsevin, 2007, s. 113; Timurtaş, 2005, s.148) 16. yüzyılda düzensizlik safhasında, 18. yüzyılda ise çeviri yazılı eserlerde dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011, s. 283-287).

5) M Nüshası

Ankara Millî Kütüphane (No: 06. MK. Yz. A 6156/7)

Ankara Millî Kütüphane’de 06. MK. Yz. A 6156/7 yer numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 201 x 155 mm, 155 x 80 mm ölçülerinde olup sırtı yeşil renk pandizot bez, kapakları renkli kâğıt kaplı mukavvâ bir cilt içerisindeydir. 25b-26b sayfaları arasında olan eser talik hatıyla yazılmıştır. Metnin hemen başında “Ḥazā Kitāb-ı Ḥavāşş-ı Cevher-nāme min Aḥmed-i Bīcān” olarak verilen eser adı ile “Ḥāşiyyet-i Zer” ve “Ḥāşiyyet-i Yāḳūt” başlıkları kırmızı mürekkeple gösterilirken diğer başlıklar metin içinde yazılmamıştır. Telif ya da istinsah tarihi belirtilmeyen nüsha toplam 38 beyitten oluşmaktadır. Nüshada yer yer yazım hataları görülmektedir. Bunları şu şekilde örneklendirebiliriz: Ḥavāşş > Ḥavāz (M 25b), raḡne > raḡne (M 25b/9), ḡāşiyyet > ḡāziyyet (M 25b), fezā > fedā (M 26a/18), ḡaşlet > ḡāzlet (M 26b/23). Yazım yanlışlarının yanı sıra nüshada vezin bozuklukları da görülmektedir. Gerek yanlış ya da farklı okuma gerekse de kelime eksikliğine dayalı olan bu bozuklukları şu şekilde örneklendirebiliriz: Ele altun götürse bir kişi (M 25b/7), Şuyın elmāsuḡ(suḡ) ādemī (M 26a/13),

Ola hem derdine andan ‘ ilâc (M 26b/28), Cevher kıadrin bilen şarrâfidur (M 25b/3). Bunun yanı sıra bazı beyitlerde ise zihaf yapıldığı görülmektedir: Gör ne hâzlet vemişdür aña Hudâ (M 26b/23), Her kim götürse ‘ aqıki şöyle kim (M 26b/24), Hafakân yereķana ey mâ sirâc (M 26b/28), Götüre tâ kim gide hep teşvîşi (M 26b/34), Dâfi‘ -i nâfi‘ dür kişiye her bâr (M 26b/26).

Nüşhada dikkat çeken özelliklerden biri de bazı eklerin Eski Anadolu Türkçesi genel dil özellikleri dışında kullanılmasıdır. Mesela Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü ile kullanılan (Timurtaş, 2005, s. 136), ancak 16. yüzyılda düz şekilleri ortaya çıkan (Kartallıoğlu, 2011, s. 270) fiilden fiil yapma “-dir” ekinin bir örnekte düz ünlü ile kullanıldığı görülmektedir: deldirseñ (M 25b/9). Bunun yanı sıra 16. yüzyılda düz şekilleri ortaya çıkan isimden isim yapma “+li” eki (Kartallıoğlu, 2011, s. 389), uyuma uygun olarak düz tabanlı iki kelimedenden sonra düz ünlü olarak gelmektedir: meħabetli (M 26a/16), sa‘ âdetli (M 26a/16). Ayrıca 2. Tekil şahıs iyelik eki de yuvarlak tabanlı bir kelimedenden sonra düz ünlü olarak yer almıştır: ‘ ömriñ (M 26b/38).

Nüşha her ne kadar Ayasofya nüshasında bulunmayan ikinci beyit ile Erzurum ve Almanya nüshalarında bulunmayan son üç beyti ihtiva etmesi bakımından bu nüshalara göre daha eksiksiz bir nüsha olsa da, sadece Mısır nüshasında yer alan metnin 26, 37 ve 38. beyitlerinin bulunmaması yönüyle eksik bir nüshadır. Bununla birlikte nüsha gerek başlıkların eksik olması gerekse de özensiz yazılmasından dolayı oluşan kelime yanlışları, zihafklar ve vezin bozuklukları ile de dikkat çekmektedir.

1.2. Metin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

Müellif nüshasına yakın bir metin oluşturabilmek için gerek metnin üslubu gerek dönemin dil özellikleri gerekse de vezin ve anlam esas alınarak yapılan tenkitli metin çalışmasında, her nüshanın öne çıkan veya eksik olan yönlerinin bulunması ve her nüshanın bir diğer nüshayı tamamlayacak özellikte olması nedeniyle herhangi bir nüsha esas alınmadan beş nüsha da kullanılmıştır. Tespit edilen bu nüshalar arasındaki ifade farklılıklarında vezin, anlam ve üslup da dikkate alınarak kullanım birliği ve çokluğuna göre ifadeler metne alınmış ve bu durum dipnotlarda gösterilmiştir. Her nüshanın kendi kısaltması ile verildiği dipnotlarda metin içine alınan kelime ya da beyit ile yanlış ya da eksik olan kelime veya beyti ve nüsha farklılıklarını birbirinden ayırmak için iki nokta (:) işareti kullanılmıştır. İki noktanın sol tarafındaki kelime ya da beyit metin içine alınan kelime ya da beyti, sağ tarafındaki ise diğer

nüshalardaki farklılıklarla yanlış ya da eksik olan kelimeyi göstermektedir. Nüshalarda metin içinde yer alması gereken kelime ya da beyit eksik ise iki noktanın sağ tarafında kısa çizgi (-) ile bu eksiklik gösterilmiştir. Ayrıca herhangi bir nüshada yer almayan ancak metinde yer alması gereken bir konu başlığı (Hâşiyet-i Yeşm) da köşeli parantez ile metin içinde gösterilmiştir. Bunların yanı sıra sadece Al nüshasında yer alan metin ile ilgili derkenarlara da dipnotta yer verilmiştir.

Metinde kullanılan her nüshanın sayfa numarası metnin hemen sağ tarafında kendi kısaltması ile parantez içinde gösterilmiştir. Oluşturulan metnin beyit numaraları ise en solda yer almaktadır. Ancak beyit sıralamalarında A nüshasındaki bazı beyitlerin diğer dört nüsha ile uyuşmadığı görülmektedir. Bu durumda beyit sıralamalarında diğer dört nüshanın beyit sıralaması esas alınmış ve A nüshasındaki bu farklılıklar da dipnotlarda gösterilmiştir. Sadece Mıs, A ve M nüshalarında yer alan son üç beytin son iki beytinde de A nüshasının beyit sıralamasında farklılık olduğu görülmektedir. Bu durumda da daha önceki beyit sıralamalarında diğer nüshalarla ortak özellik gösteren Mıs ve M nüshalarının sıralaması esas alınmıştır.

2. Metin¹

Cevâhir-nâme² (Mıs 224b, Al 92b, A 72b, M 25b, E 47a)

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Ey ma' ârif gevheri cevher-şinās
N'ola geysel dürr-i nazm altun libās
- 2 Zer libās üzre³cevâhir hûbdur
Hûblar geysel⁴ dahı merğûbdur⁵

¹ Derkenar Al: Bulurdılar ecinnîler Süleymâna lâceverd ma' denini Bedahşânda Şaruhandâ altun igne ile deler benâtuñ kulağın

² Cevâhir-nâme Mıs: Hâzâ Kitâb-ı Havâşş-ı Cevâhir Al; Hâzâ Cevâhir-nâme A; Hâzâ Kitâb-ı Havâzz-ı Cevher-nâme min Aḥmed-i Bîcân M; Havâşş-ı Cevâhir-nâme E

³ üzre M, E: olsa Mıs; içre Al; - A

⁴ geysel Mıs, M, E: geysel geysel Al; - A

⁵ Zer libās üzre cevâhir hûbdur / Hûblar geysel dahı merğûbdur M, E: Zer libās olsa cevâhir hûbdur / Hûblar geysel dahı merğûbdur Mıs; Zer libās içre cevâhir hûbdur / Hûblar geysel geysel dahı merğûbdur Al; - A

- 3 Cevherün⁶ kıadrin bilen şarrâfdur⁷
Dürr-i⁸ ma^c nâ derc eden ^carrâfdur⁹
- 4 Çün yaratdı Hâk ta^c âlâ hazreti
Nâs için bunca¹⁰ cevâhir kıymeti
- 5 Kıudretinden¹¹ her birinde¹² ol Hüdâ
Niçe hâşiyet kıomış derde¹³ devâ¹⁴
- 6 Aħmed-i Bîcân¹⁵ ağızından kelâm
Ol¹⁶ Süleymân nebîden¹⁷ ve 's-selâm
Hâşiyet-i Zer¹⁸
- 7 Evvelâ¹⁹ altun götürse bir kışi
Göñli²⁰ kıuvvetlü²¹ olur²² hem cünbişi
- 8 Gökcek olur²³ dâ 'imâ²⁴ anda nazar
Cümle kârına bulur²⁵ feth ü zafer²⁶

⁶ Cevherün Mıs, Al, A, E: Cevher M

⁷ şarrâfdur Mıs, Al, A, E: şarrâfidur M

⁸ Dürr-i Al, A, M, E: Derc-i Mıs

⁹ ^carrâfdur Mıs, Al, A, E: ^carrâfidur M

¹⁰ bunca Al, A, M, E: cümle Mıs

¹¹ Kıudretinden Al, A, M: Kıudretiyle E; - Mıs

¹² her birinde Al, A, M: her birinden E; - Mıs

¹³ derde M, E, A: dürde Al; - Mıs

¹⁴ Kıudretinden her birinde ol Hüdâ / Niçe hâşiyet kıomış derde devâ A, M: Kıudretinden her birinde ol Hüdâ / Niçe hâşiyet kıomış dürde devâ Al; Kıudretiyle her birinden ol Hüdâ / Niçe hâşiyet kıomış derde devâ E; - Mıs

¹⁵ Bîcân Mıs, A, M, E: Bîçân Al

¹⁶ Ol Al, A, M, E: O Mıs

¹⁷ Süleymân nebîden Mıs, Al, A, E: Süleymân-ı nebîden M

¹⁸ Hâşiyet-i Zer Al, A, E: Hâziyyet-i Zer M; - Mıs

¹⁹ Evvelâ Mıs, Al, A, E: Ele M

²⁰ Göñli Mıs, A, M, E: Göñlü Al

²¹ kıuvvetlü Mıs, Al, A, E: kıuvvetli M

²² olur Al, A, E: ola Mıs, M

²³ olur Al, A, M, E: ola Mıs

²⁴ dâ 'imâ Al, A, M: dâ 'imâ Mıs; dâ'imâ E

²⁵ bulur Al, A, M, E: bula Mıs

²⁶ feth ü zafer Mıs, Al, A, M: feth zafer E

- 9 Sūzen-i zer birle²⁷ deldürseñ²⁸ kulağ
Bitmeye²⁹ ol raḥne³⁰ dër bi 'l-ittifāk
Ḥāşiyet-i Yākūt³¹
- 10 Seng-i yākūtı götür mevzūndur
Görmeyesin anı kim t̄ā' ūndur
- 11 Şiddet-i berd³² olsa şal anı şuya (M 26a)
T̄oḡmaya³³ ol şu³⁴ eger 'ālem buya
- 12 Şu bulunmaz³⁵ yërde sen³⁶ aḡzuḡa³⁷ şal
Olasın içmiş gibi şāfī zülāl
Ḥāşiyet-i Elmās³⁸
- 13 Şuyın elmāsuḡ³⁹ içerse⁴⁰ ādemī (A 73a)
Yemiş⁴¹ olsa def' eder ol dem semi
- 14 Bir kişi elmāsı yutsa⁴² öldürür
Berg-i bāḡ-ı 'ömrin⁴³ ol dem şoldurur
- 15 Zīra⁴⁴ her ne yère uğrarsa deler
Ululardan böyle gelmişdür ḡaber

²⁷ Sūzen-i zer birle Al, A, M: Sūzen-i zerle ki Mıs; Sözdên dürrile E

²⁸ deldürseñ Mıs, Al, A: deldirseñ M; t̄oldursañ E

²⁹ Bitmeye Mıs, Al, A, M: Yetmeye E

³⁰ raḥne Mıs, Al: raḡta A; raḥne M, E

³¹ Ḥāşiyet-i Yākūt Al, A, E: Ḥāziyyet-i Yākūt M; - Mıs

³² Şiddet-i berd Mıs, Al, M, E: Şiddet birle A

³³ T̄oḡmaya Mıs, Al, M, E: Doḡmaya A

³⁴ şu Mıs, Al, M, E: şuya A

³⁵ bulunmaz Mıs, Al, A, E: bulunmaduḡı M

³⁶ sen E: anı Mıs; - Al, M, A

³⁷ aḡzuḡa Mıs, Al, A, M: aḡziḡa E

³⁸ Ḥāşiyet-i Elmās Al, A, E, : - Mıs, M

³⁹ elmāsuḡ Mıs, A, E: elmāsıñ Al; elmāsuḡ(suḡ) M

⁴⁰ içerse Mıs, A, E: içüre A; - M

⁴¹ Yemiş Al, A, E: Yënmiş Mıs, M

⁴² yutsa Al, A, M: yudsa Mıs; yuda E

⁴³ 'ömrin Mıs, Al, M: 'ömri A, E

⁴⁴ Zīra A: Zīrā Mıs, Al, M, E

- 16 Götüren kişi mehâbetlü⁴⁵ ola⁴⁶
 Halk içinde hem sa' âdetlü⁴⁷ ola⁴⁸
 Hâşiyet-i Zümürüd⁴⁹ (E 47b)
- 17 Kim götürürse⁵⁰ zümürüd taşını
 Her kazâdan şaklaya Hâk başını
- 18 Ya' nî nâzil olsa gökden⁵¹ bir belâ
 Ol zümürüd çatlama⁵² ey cân-fezâ⁵³
- 19 Şâhibini şaklaya Allâhu⁵⁴ hâd
 Bu durur anı götürmekden murâd
 Hâşiyet-i Pirûze⁵⁵ (Al 93a)
- 20 Bir kişi pirûze götürse⁵⁶ müdâm
 Korku⁵⁷ yok atdan⁵⁸ yıkılsa⁵⁹ ey hümâm
- 21 Yâ yüce yerden düşerse anı Hâk
 Şaklaya bu⁶⁰ kudretine⁶¹ yahşı bak
 Hâşiyet-i Mercân⁶²

⁴⁵ mehâbetlü Mıs, Al, A, E: mehâbetli M

⁴⁶ ola Al, A, M, E: olur Mıs

⁴⁷ sa' âdetlü Mıs, Al, A, E: sa' âdetli M

⁴⁸ ola Al, A, M, E: olur Mıs

Bu beyit A nüshasının Hâşiyet-i Zümürüd başlığı altındaki son beyitte yer almaktadır. (A 73a/18)

⁴⁹ Hâşiyet-i Zümürüd Al, A, E: - Mıs, M

⁵⁰ Kim götürürse Al, M, E: Kim ki götürse Mıs; Kim götürse A

⁵¹ nâzil olsa gökden Al, A, M, E: gökden nâzil olsa Mıs

⁵² Ol zümürüd çatlama Al, A, M, E: Taş olursa çatlama Mıs

⁵³ fezâ Mıs, Al, A, E: fedâ (M, 26a/18)

⁵⁴ Allâhu Mıs, Al, A, M, E: الله A

⁵⁵ Hâşiyet-i Pirûze Al, A, E: - Mıs, M

⁵⁶ Bir kişi pirûze götürse Al, A, M, E: Pirûze götürse bir kişi Mıs

⁵⁷ Korku Mıs, Al, M, E: Korku A

⁵⁸ atdan Mıs, Al, A, : andan M, E

⁵⁹ yıkılsa Mıs, Al, A, E: yıkıla M

⁶⁰ bu Mıs, Al, A, M: ol E

⁶¹ kudretine Mıs, A, M, E: kudretinine Al

- 22 Eyle tesbîh anı kim mercândur (A 73b, M 26b)
Arta şıdķuñ ħâşıluñ ĩmândur
- 23 Bay ola her kim götürse dâ 'imâ⁶³
Gör ne ħaşlet⁶⁴ vèrmiş⁶⁵ aña ol⁶⁶ Ĥudâ
Ĥâşıyyet-i ' Aķıķ-i Yemânî⁶⁷ (A 73a)
- 24 Her ki götürse⁶⁸ ' aķıķı şöyle kim
Kibri terk éde ola nefsi ħalîm⁶⁹
- 25 Kızıyup sürseñ dişe⁷⁰ kıanm keser
Râyiĥa kıomaz⁷¹ ağızda ey⁷² püser
- 26 Şuda geçerken eyâ ħab⁷³ -ı selîm
Ĥıfz éde ġarķ olmadan Rabb-ı Raĥîm⁷³
Ĥâşıyyet-i Kehrübâ⁷⁴ (A 73b)
- 27 Şarılıķ düşen kışıye kehrübâ⁷⁵ (Mıs 225a)
Dâfi⁷⁶ ü nâfi⁷⁶ dür ol⁷⁶ her dâ 'imâ⁷⁷

⁶² Ĥâşıyyet-i Mercân Al, A, E: - Mıs, M. Ĥâşıyyet-i Mercân başlıġı A nüshasında diġer nüshalardan farklı olarak Ĥâşıyyet-i ' Aķıķ-i Yemenî başlıġı sonrası gelmektedir.

⁶³ dâ 'imâ Al, M,: dâ 'imâ Mıs, A, E

⁶⁴ ħaşlet Mıs, Al, E: ħaşlet A; ħazlet M

⁶⁵ vèrmiş Mıs, Al, A, E: vèrmişdür M

⁶⁶ ol Mıs, Al, A, E: - M

⁶⁷ Ĥâşıyyet-i ' Aķıķ-i Yemânî Al: Ĥâşıyyet-i ' Aķıķ-i Yemenî A; Ĥâşıyyet-i ' Aķıķ E; - Mıs, M

⁶⁸ Her ki götürse Mıs, Al, A: Her kim götürse M; Kim götürürse E

⁶⁹ nefsi ħalîm Mıs, Al, A, M: nefsi-i ħalîm E

⁷⁰ dişe Mıs, A, M: dise Al; dişünj E

⁷¹ kıomaz Mıs, Al, A, M: kıoymaz E

⁷² ağızda ey Mıs, Al, M, E: ağızda bil ey A

⁷³ Şuda geçerken eyâ ħab⁷³ -ı selîm / Ĥıfz éde ġarķ olmadan Rabb-ı Raĥîm Mıs: - Al, A, M, E

⁷⁴ Ĥâşıyyet-i Kehrübâ Al, E: Ĥâşıyyet-i Kehrübâr A; - Mıs, M

⁷⁵ kehrübâ Mıs, Al, E: kehrübâr A, M

⁷⁶ Dâfi⁷⁶ ü nâfi⁷⁶ dür ol Al, E: Dâfi⁷⁶ ü nâfi⁷⁶ durur ol Mıs; Dâfi⁷⁶ -i nâfi⁷⁶ dür ol A; Dâfi⁷⁶ -i nâfi⁷⁶ dür kışıye M

⁷⁷ her dâ 'imâ Al: dâ 'imâ Mıs; her dâ'imâ E; her bâr A, M

- 28 Şuya koyup dâ'im⁷⁸ içsün⁷⁹ şuyını
Tâ ki⁸⁰ görem⁸¹ dërse rāhat rüyını⁸²
- 29 Hafaķān u yereķāna⁸³ ey sirāc⁸⁴
Hem verem⁸⁵ derdine andandur⁸⁶ ilāc
Hāşiyet-i Lājüverd⁸⁷
- 30 Uyumasa bir kişi her şubḥ u şām⁸⁸
Māliḥulyā olsa anda ber-devām
- 31 Halk içinde ḥürmeti hem olmasa
Göñli maķşūdını ḥāzır⁸⁹ bulmasa⁹⁰
- 32 Lājüverdden⁹¹ düzdürüp⁹² bir ḥātemi
Barmağından⁹³ şalmasun ol ādemi⁹⁴
- 33 Ḥürmeti arta vü derdine şifā
Ḥaķ müyesser eyleye yokdur ḥaṭā
Hāşiyet-i Seng-i Ḳudret⁹⁵

⁷⁸ dâ'im Mıs, Al, M: - A; dāyim E

⁷⁹ içsün Mıs, Al, A, M: içsin E

⁸⁰ ki Mıs, Al, M, E: kim A

⁸¹ görem Al, A, M, E: koķum Mıs

⁸² rüyını Al, A, M, E: büyını Mıs

⁸³ Hafaķān u yereķāna Mıs, Al, A: Hafaķān yereķāna M; Haffaķān yereķāna E

⁸⁴ ey sirāc Mıs, Al, A: ey mā sirāc M; ey nūr-ı sirāc E

⁸⁵ Hem verem Mıs, Al, E: Hem virem A; ola hem M

⁸⁶ andandur Mıs, Al, A, E: andan M

⁸⁷ Hāşiyet-i Lājüverd Al, A: Hāşiyet-i Lāzüverd E; - Mıs, M

⁸⁸ şubḥ u şām Mıs, Al, A, E: şubḥ şām M

⁸⁹ maķşūdını ḥāzır A, M, E: maķşūdına rāhat Mıs; - Al

⁹⁰ Halk içinde ḥürmeti hem olmasa / Göñli maķşūdını ḥāzır bulmasa: Halk içinde ḥürmeti hem olmasa / Göñli maķşūdına rāhat bulmasa Mıs; - Al

⁹¹ Lājüverdden A: Lāceverdden Mıs, Al; Lāzüverdden M, E

⁹² düzdürüp Mıs, A, M, E: dürdüzüp Al

⁹³ Barmağından Mıs, Al, M, E: Parmağından A

⁹⁴ ol ādemi Al, A, M, E: hem-ber demi Mıs

⁹⁵ Hāşiyet-i Seng-i Ḳudret Al, A, E: - Mıs, M

- 34 İki taş şaklar yuvada qarluğaç⁹⁶
Alup anı şakla istersen⁹⁷ ' ilac
- 35 Biri aḥmerdür ki zaḥmetlü kişi
Götüre tā kim gide⁹⁸ her teşvîşi⁹⁹
- 36 Biri ebyazdur ki şar' uñ zaḥmeti
Götürenden gidere Ḥaḳ ḥazreti
[Ḥāşiyet-i Yeşm]¹⁰⁰
- 37 Yeşimün ḥāşiyeti fetḥ ü zafer
Böyle vërdiler fiḳāh andan ḥaber¹⁰¹
- 38 Kim götürmesine anuñ ṭālib olur
Dā'imā a' dāsına ğālib olur¹⁰²
Temmet¹⁰³
- 39 Gerçi ' ālemde cevāhir bî-şümār (A 74a)
Bunları buldum kitābında yazar¹⁰⁴
- 40 Nesnemüz yoḳ size lāyık armağan
Lîk¹⁰⁵ ḥayr-ile du' ā ancak hemān¹⁰⁶
- 41 Devletün¹⁰⁷ dā'im¹⁰⁸ ola ' ömrün¹⁰⁹ dırāz
İki ' ālemde¹¹⁰ olasin¹¹¹ ser-firāz

⁹⁶ qarluğaç Mıs, M, E: qarluğanç Al; qarlanğuç A

⁹⁷ istersen Mıs, Al, E: istersen A; istersen(señ) M

⁹⁸ Götüre tā kim gide Al, A, M: Götüre tā gide Mıs; Götürürse gider E

⁹⁹ her teşvîşi Al: anuñ teşvîşi Mıs, E; teşvîşi A; hep teşvîşi M

¹⁰⁰ Ḥāşiyet-i Yeşm: - Mıs, Al, A, M, E

¹⁰¹ Yeşimün ḥāşiyeti fetḥ ü zafer / Böyle vërdiler fiḳāh andan ḥaber Mıs: - Al, A, M, E

¹⁰² Kim götürmesine anuñ ṭālib olur / Dā'imā a' dāsına ğālib olur: - Al, A, M, E

¹⁰³ Bundan sonraki üç beyit Al ve E nüshalarında yoktur.

¹⁰⁴ yazar A, M: yādigār Mıs

¹⁰⁵ Lîk A: Lîkî M; Bir Mıs

¹⁰⁶ ḥayr-ile du' ā ancak hemān A, M: du' ā-yı ḥayrdur maḳşūd hemān Mıs

A nüshasının son iki beyit sıralaması Mıs ve M nüshalarından farklıdır.

¹⁰⁷ Devletün A, M: Devletünüz Mıs

¹⁰⁸ dā'im M: dā'im Mıs, A

¹⁰⁹ ' ömrün A: ' ömrünüz Mıs; ' ömrün M

Sonuç

15. yüzyıl âlim ve mutasavvıflarından olan Ahmed-i Bîcân'ın yazmış olduğu, Türk kültür ve ilim tarihi açısından önemli olan bu manzum eser “Cevâhir-nâme, Hâzâ Kitâb-ı Havâşş-ı Cevâhir, Hâzâ Cevâhir-nâme, Havâşş-ı Cevâhir-nâme, Hâzâ Kitâb-ı Havâşş-ı Cevher-nâme min Aḥmed-i Bîcân” adlarıyla nüshalarda yer almaktadır. Telif ya da istinsah tarihi belirtilmeyen nüshalardan en az beyit sayısının 34 beyitle Al nüshasında olduğu, en fazla beytin ise 40 beyitle Mıs nüshasında bulunduğu tespit edilmektedir. Bu nüshalardan Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösteren Mıs nüshasının diğer nüshalarda bulunmayan bazı beyitleri ihtiva etmesi yönüyle öne çıktığı, Al nüshasının ise eksik bir nüsha olmasına rağmen genel anlamda vezin, anlam ve üslup açısından oldukça iyi bir nüsha olduğu görülmektedir.

Nüshalar incelendiğinde bazı beyit ya da mısralarda ifade farklılıklarının olduğu tespit edilmektedir. Özellikle E ve Mıs nüshalarında görülen bu ifade farklılıklarında her ne kadar vezin dışı kullanımlar bulunsun da vezne uygun kullanımların daha fazla olduğu görülmektedir. A ve M nüshalarında ise kelime ya da eklerin yanlış ya da eksik kullanılması ya da farklı okunması nedeniyle vezin dışı kullanımlar göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra A nüshasında bazı beyit sıralamalarının diğer nüshalarla uyuşmaması da dikkat çekicidir. Nüshalardan Al, M ve E nüshalarında yer alan bazı dil özellikleri ise bu nüshaların Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde yazıldığını göstermektedir.

Kaynaklar

- Ahmed-i Bîcân. *Cevâhir-nâme*. Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Mecâmi Türkî 39).
- Ahmed-i Bîcân. *Hâzâ cevâhir-nâme*. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya (No. 3452/3) / Ankara Millî Kütüphane Mikروفilm Arşivi (No: Mf1994 A 643).
- Ahmed-i Bîcân. *Hâzâ kitâb-ı havâşş-ı cevâhir*. So 219 Universitäts- und Landesbibliothek Bonn Abteilung Handschriften und Rara (VOHD 37, 1: Nr. 378).
- Ahmed-i Bîcân. *Hâzâ kitâb-ı havâşş-ı cevher-nâme min Aḥmed-i Bîcân*. Ankara Millî Kütüphane (No. 06. MK. Yz. A 6156/7).
- Ahmed-i Bîcân. *Havâşş-ı cevâhir-nâme*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (No. 35/ASL).
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (1972). *Osmanlı müellifleri* (C 1). (haz. A. Fikri Yavuz ve İ. Özen). İstanbul: Meral Yayınevi.

¹¹⁰ c âlemde Mıs, A: cihânda M

¹¹¹ olası A, M: olası Mıs

- Çelebioğlu, A. (1989). Ahmed Bîcan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 2, s. 49-51). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demir, R. ve Kılıç, M. (2003). Cevâhîrnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde yazılmış iki cevâhîrnâme. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 14, 1-64.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (13. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gökçe, A. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine dudak uyumu ve ünsüz uyumu. *Turkish Studies*, 4(3), 991-1012.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Huschens, F. J. (2000). *Die orientalischen Handschriften der Universitäts- und Landesbibliothek Bonn. Ein Verzeichnis unter besonderer Berücksichtigung der Provenienzen und der Bestandsgeschichte*. Bonn: Universitäts- und Landesbibliothek Bonn Abteilung Handschriften und Rara.
- İşler, E. ve Özay İ. (2012). *Türkçe Arapça kapsamlı sözlük* (4. Baskı). Ankara: FECR Yayınları.
- Johnson, F. (1852). *A dictionary, Persian, Arabic and English*. London.
- Kanar, M. (2009). *Arapça Türkçe sözlük* (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2010). *Farsça Türkçe sözlük* (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17, 18. yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2002). Ahmed-i Bîcân'ın manzum cevâhîr-nâme'si. *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 7(8), 59-68.
- Kutlar, F. S. (2005). Klâsik dönem metinlerinde değerli taşlar ve risâle-i cevâhîr-nâme. Ankara: Öncü Kitap.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Redhouse, J. W. (1987). *A Turkish and English lexicon*. Beyrut.
- Stengass, F. (2005). *A comprehensive Persian-English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1995). *Kâmûs-ı Türkî*. (5. Baskı) İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TDK. (2009). *Tarama sözlüğü*. (Cilt. I-VIII). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011) *Türkçe sözlük*. (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2012). *Yazım kılavuzu*. (27. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.